

KÖZLEMÉNYEK

Jean Gerson *Buzdítása* – Pontosítás a CIH 1422 leírásához.* Az OSZK Régi Nyomtatványok Tárában folyamatosan zajlik az ősnymtatvány-gyűjtemény feltárása autopsziával és az online katalógustételek kiegészítése, melyek a Magyarország területén található inkunábulumok jegyzéke¹ alapján készültek. Az Inc. 1191 jelzetű töredék feldolgozása e sorok szerzőjére hárult, és a feltáró munka rutinjához képest váratlan eredményeket hozott.

A CIH 1422-es számú leírása szerint a töredékek Ulrich Zell kölni nyomdász munkájából származnak, aki Jean Gerson több művét adta ki 1468 körül: *De simonia*, *De probatione spirituum*, *De arte audiendi confessiones* és *De remediis contra recidivum peccati*.² Az ősnymtatványból csupán négy levél maradt meg, mivel pedig a leírás szerint a teljes nyomtatvány is pusztán harminc levél terjedelmű, érdemesnek tűnt a töredékek nyomtatványon belüli elhelyezkedését azonosítani. Mivel a CIH tanúsága szerint Magyarországon nem található másik példány a *De simonia etc.*-ből, csak digitális másolat segítségével lehetséges a behasonlítás és a levelek eredeti helyének azonosítása. Ehhez a munkához elengedhetetlen segítséget nyújt *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* online felülete,³ amelynek szerkesztői összegyűjtötték az egyes nyomtatványok nyilvánosan elérhető digitális másolatait is. Így lehetségessé vált az összehasonlítás a düsseldorfi Egyetemi- és Tartományi Könyvtár egyik *De simonia etc.* példányáról készült képsorozattal. Azonban a vizsgálat eredménytelennek bizonyult, nem sikerült a négy levél akár csak egyikével egyező felvételt sem találni.

A töredékek szövege alapján keresve viszont kiderült, hogy azok nem a *De simonia etc.*-ban szereplő művekhez tartoznak, hanem Jean Gerson egy másik művéből, a *De sollicitudine ecclesiasticorum*-ból származnak. Gerson, a 14–15. század fordulóján működő francia teológus, prédikátor volt, aki aktívan részt vett a konstanzi zsinat munkájában is. A *De simonia etc.* gyűjteményben szereplő művei közül a legkorábbi a *De arte audiendi confessiones*, amely 1406 körülről származik, a szerző párizsi működésének idején keletkezett. A fennmaradt kéziratok nagy számát tekintve ez a gyóntatóknak szóló írás már a szerző életében nagy népszerűségnek örvendett és jelentős hatást ért el.⁴ A *De remediis contra recidivum peccati* önállóan már nem szerepel Gerson műveinek listáján,⁵

* A közlemény az Országos Széchényi Könyvtár blogján megjelent ismeretterjesztő bejegyzés tudományos igényű változata.

¹ *Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur*, szerk. Soltész Zoltánné, Sajó Géza, Borsa Gedeon, Csapodi Csaba, Vértesy Miklós, Bp., MTA, 1970. (A továbbiakban: CIH.)

² A nyomtatványra a továbbiakban *De simonia etc.* címmel utalok.

³ <https://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de/> (Letöltve: 2020. 04. 10.) (A továbbiakban: GW.) A *De simonia etc.* GW azonosítója: 10827.

⁴ GERSON, Jean, *Early Works*, ford. Brian Patrick McGuire, New York, Mahwah, Paulist Press, 1998, 460.

⁵ MCGUIRE, Brian Patrick, *A Companion to Jean Gerson*, Leiden, Boston, Brill, 2006, 411–413.

de címét és elhelyezkedését tekintve a *De arte audiendi confessiones* függelékének tekinthető. A konstanzi zsinat keretében 1415 augusztusában Gerson a svéd szentek kanonizációjának kérdése kapcsán állította össze a *De probatione spirituum* című művét, melyben Szent Brigitta misztikus látomásaival kapcsolatos kétélyeinek adott hangot.⁶ *De simonia* című traktátusát ugyanezen év októberében írta, ebben mérsékelten kritizálta az egyházi javadalmak adásvételének gyakorlatát.⁷ A zsinatot követően a szerző a 15. század eleji Franciaországot feldúló polgárháború miatt száműzetésbe kényszerült, ez idő alatt élénk kapcsolatban állt a karthauzi szerzetesekkel, nekik írta 1423-ban a *De sollicitudine ecclesiasticorum*-ot, amelyben általában a klerikusok, de közelebbről a kartauziak feladatairól és felelősségéről értekezett.⁸ Az említett művek első kiadásait a kölni Ulrich Zell nyomtatta 1468–1470 körül, a *De sollicitudine ecclesiasticorum*-ot önállóan, a másik négy műnél valamivel később. A töredékek szövege alapján tehát egyértelműen azonosíthatóvá vált az eredeti nyomtatvány, és mivel a *De sollicitudine ecclesiasticorum*-ból nincs Magyarországon példány, ismét digitális másolattal kellett elvégezni az összehasonlítást, amely megerősítette a feltételezést, hogy az Inc. 1191 töredékei a GW 10831-es számú nyomtatványból származnak, konkrétan az [a4–5] és [c4–5] levélpárok levelei.

A korábban feltételezett és a tényleges nyomtatvány készítőjének egyezése magyarázatot ad az eddigi téves azonosításra. Nem tudni, hogy ki és mikor azonosította a töredékeket a *De simonia etc.* részeként, de az 1970-ben megjelent CIH összeállítóinak még nem álltak a rendelkezésére a mai könyvtárosok munkáját segítő digitális eszközök, csupán a töredék külső jellemzőire támaszkodhattak a kiadás azonosítása során. A munka során más katalógusok leírásaira, betűrepertóriumokra, jobb esetben a rendelkezésre álló mikrofilm- és xeroxmásolatokra támaszkodhattak. Külső jegyeikben a *De simonia etc.* és a *De sollicitudine ecclesiasticorum* megegyeznek: méretük (negyedré), a sorok száma oldalanként (27) és a betűk típusa (Type 1b:106/111G⁹). A korábbi könyvtárosok munkájának felbecsülhetetlen értékét és szakmai jártasságukat jelzi, hogy ilyen jellemzők alapján a nyomdászt és a szerzőt azonosítani tudták. A nyomtatvány feltételezett meghatározását az is alátámaszthatta, hogy a *De simonia etc.* oldalain több Gerson-mű is olvasható, így jó eséllyel tartozhatak volna ehhez a nyomtatványhoz a töredékek. Az Inc. 1191 azonosítása után tehát a CIH 1422-es tétele helyesen:

- 1422 GERSON, Johannes: *De sollicitudine ecclesiasticorum*.
[Köln: Ulrich Zell, c. 1470.]
4° 24 ff.
ISTC ig00271000. H 7668. Pr 874. BMC I 190.Ia. VK 485. GW 10831.
Budapest, *Bibl. nat.* 1191 [fragm.]

Az Inc. 1191-es ősnymtatvány-töredék, ahogy feljebb olvasható, négy különálló levél, tehát az eredetileg összetartozó levélpárok elváltak egymástól. Az ősnymtatványt tulajdonosa egyszerűen, de gondosan – a díszítés láthatóan az egész nyomtatványra kiterjedt – díszítette, a bekezdések elején hagyott helyekre kétsoros vörös iniciálékat íratott, és ugyancsak vörös paragrafusjelek és megerősítő vonalak beillesztéséről gondoskodott. A levelekre került modern bejegyzések:

[a4] r Inc. 1191

⁶ MCGUIRE, Brian Patrick: *Jean Gerson and the last Medieval Reformation*, University Park (PA), Pennsylvania State University Press, 2005, 249.

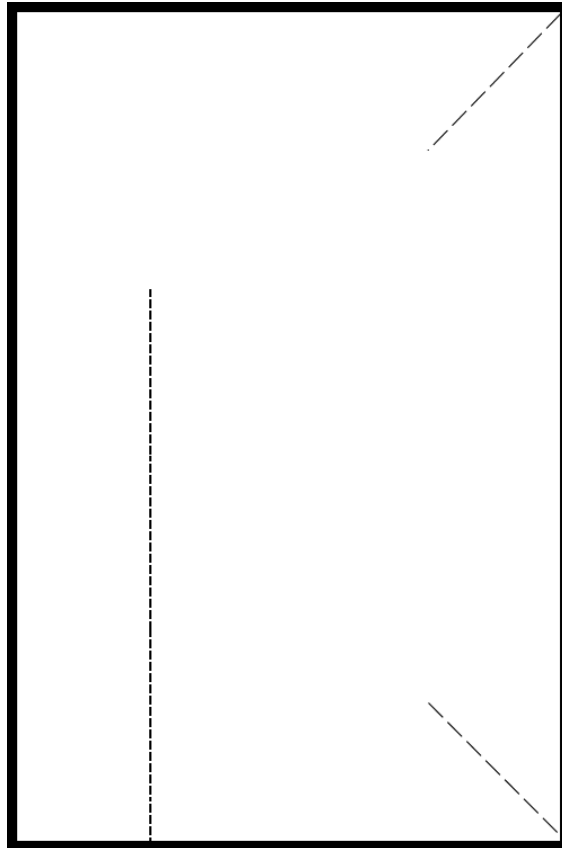
⁷ MCGUIRE 2005, i. m. 360.

⁸ MCGUIRE 2006, i. m. 31.

⁹ Az azonosító forrása a *Typenrepertorium der Wiegendrucke*. <https://tw.staatsbibliothek-berlin.de/ma01035> (Letöltve: 2020. 04. 10.)

- (1)
ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR (kerek bélyegző)
[a4] v ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR *B* Növedéknapló 1953 év 735 sz.
(négyszögeletes bélyegző, a kurzivált karakterek kézírással)
[a5] r (2)
[c4] r (3)
[c5] r (4)
[c5] v ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR (kerek bélyegző)

A töredékeken a nyomtatott szöveg irányára merőleges középkori kézírásos nyomok és különböző sérülések láthatóak, amelyek a levelek szétválása után keletkeztek, ugyanis nem esnek levél-páronként egybe.

1. ábra: [a5] levél

Az [a5] levél két sarkában látható átlós irányú és az ellentétes oldalával párhuzamos teljesen egyenes bemetszések különösen jellegzetesek. Az elhasznált, szétszakadt nyomtatványok lapjait gyakran használták más könyvek tábláinak elkészítéséhez, az [a5] levélen ejtett bemetszések is akkor keletkezettek, amikor az elkészült kötéstábla sarkainál a felesleges bőrt levágták, illetőleg a kötést és a könyvet összeillesztették. A töredékek ilyen felhasználása magyarázza a régies írásnyomokat is, amelyek a kötés egy másik alkotóeleméről, valamilyen kéziratos levélről nyomódhattak át. Tehát a leveleket másodlagosan egy jelenleg azonosítatlan könyv kötéstáblájának elkészítéséhez használták fel, amely során erősen körülvágták ezeket. Az [a4] levélen a rectót tekintve felül négyöt, lent akár kilenc karakter is hiányozhat a sorok végéről, ezen felül a jobb oldalon két nagyobb szakadás látható. Az [a5] levél teljes szedéstükre olvasható, széle csak kevésbé szakadozott. A [c4] levelet felül annyira levágták, hogy a szöveg első sora is elveszett, de egyébként a tükör sértetlen, ezen felül a rectót nézve jobb oldalt látható egy nagyobb szakadás, amely nem éri el mélységében a szöveget. Végül a [c5] recto sorainak újfent hiányos a vége, fent négyöt, lent két karaktert vágtak le, illetve ennek a levélnek is hiányzik a felső margója, éppen az első sor fölött vágták el.

Soltész Zoltánné az ősnymtatvány-gyűjteményről szóló ismertetője alapján annyit lehet tudni a töredékek provenienciájáról, hogy a kiskunhalasi gimnázium engedte át az nemzeti könyvtárnak,¹⁰ ezt a növedéki bélyegző és az OSZK Régi Nyomtatványok Tárának ősnymtatvány-állománynaplója is alátámasztja. Kiskunhalason a 17. század óta működik református iskola, amely 1760-tól kezdve rendelkezik könyvtárral.¹¹ A muzeális értékű gyűjteményben, a Nagykönyvtárban, amelyen felül a gimnáziumban működött külön diákkönyvtár és a kötelező olvasmányok könyvtára is, a 20. század elejére jelentős értékű állomány gyűlt össze (1923-ban 40.447 tétel 80 millió korona¹² értékben, ez az 1940-es évekre tovább, kb. 43.000 példányra nőtt¹³). A második világháborúban sajnálatos módon a Nagykönyvtár közel ötöde elpusztult,¹⁴ majd az iskolát államosították.

Az Inc. 1191 kapcsán érdemes még szót ejteni a korábban feltételezett és a most azonosított nyomtatvány gyakoriságáról, jelentőségéről. A GW szerint a *De simonia etc.*-ből a világban negyvenhat példány (levonva a CIH alapján itt feltüntetett Inc. 1191-et), a *De sollicitudine ecclesiasticorum*ból ötvenkilenc maradt fent, tehát az OSZK töredéke a hatvanadik ismert példány. Magyarországon eddig *De sollicitudine ecclesiasticorum* nem volt, jelenleg másik *De simonia etc.*-ről nem tudni.

Ez a rövid esettanulmány is rámutat arra, hogy szükséges a 20. századi könyvtárszakma lehetőségei szerint készült leírások, katalógusok ellenőrzése, mert a rendelkezésre álló új eszközök és módszerek fontos eredményeket hozhatnak.

SZÓVÁK MÁRTON

¹⁰ SOLTÉSZ Zoltánné, *Az Országos Széchényi Könyvtár ősnymtatványgyűjteménye = Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1963–1964*, Bp., 1966, 117.

¹¹ *A Kiskunhalasi Református Szilády Áron Gimnázium (VII–VIII. o. reálgimnázium) évkönyve az 1940–41. iskolai évről*, szerk. Gulyás Sándor, Kiskunhalas, 1941, 107.

¹² *A Kiskunhalasi Református Főgimnázium értesítője az 1922–23. tanévről*, szerk. Pataky Dezső, Kiskunhalas, Hungária Könyvnyomda, 1923, 18–19.

¹³ GULYÁS 1941, i. m. 107.

¹⁴ *A Kiskunhalasi Református Szilády Áron Gimnázium évkönyve az 1946–47. iskolai évről*, szerk. Gulyás Sándor, Kiskunhalas, 1947, 11.